

МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ТА ЇХ УРЕГУЛЮВАННЯ ЗА УМОВ ЖОРСТКОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

MIGRATORY PROCESSES AND THEIR SETTLEMENT IN CONDITIONS OF HARD ECONOMIC CRISIS AND EUROINTEGRATION

Проаналізовано міграційний рух населення України за роки державної незалежності. Розглянуто заходи та завдання державної міграційної політики, шляхи і методи регулювання зовнішніх міграцій населення. Сформульовано пропозиції, які стосуються перспективних та дієвих заходів державної міграційної політики України щодо впорядкування міграційного простору, регулювання міграційного руху населення з позицій національних пріоритетів і регіональних особливостей.

Ключові слова: міграції, міграційні процеси, вимушені внутрішні переселення, міграційні виклики, державна міграційна політика.

Проанализировано миграционное движение населения Украины за годы государственной независимости. Рассмотрены мероприятия и задания государственной миграционной политики, пути и методы регулирования внешних миграций населения. Сформулированы предложения, которые касаются перспективных и действенных мер государственной миграционной

политики Украины по упорядочению миграционного пространства, регулирования миграционного движения населения с позиций национальных приоритетов и региональных особенностей.

Ключевые слова: миграции, миграционные процессы, межгосударственные миграции, вынужденные внутренние переселения, миграционные вызовы, государственная миграционная политика.

The migratory movements of population of Ukraine during the years of state independence are analysed. Measures and tasks of public migratory policy, ways and methods of adjusting of external migrations of population are considered. Proposals concerning perspective and effective actions of the state migratory policy of Ukraine in regulating migratory movement of the population from the positions of national priorities and regional peculiarities are formulated.

Key words: migration, migratory processes, interstate migration, forced internal migrations, migratory challenges, state migration policy.

УДК 314.743

Смутчак З.В.

к.е.н., доцент

Кіровоградська льотна академія

Національного авіаційного університету

Постановка проблеми. Міграційні процеси в Україні сьогодні по-різному справляють свій вплив на її демографічний розвиток, участь у міжнародному поділі праці, виході на європейський та світові ринки, соціальну та національну безпеку. Ця обставина зараз набуває особливої актуальності, оскільки Україна у червні 2014 р. підписала Угоду про асоціацію з ЄС. Слід зазначити, що основне стратегічне завдання полягає у збереженні державного суверенітету, територіальної цілісності України й інтеграції в європейський економічний і міграційний простір, забезпеченні наближених до світових стандартів якості і тривалості життя, реалізації прав і свобод громадян. Аналіз і облік сучасних міграційних тенденцій у нашій державі в контексті участі України в європейському та світовому міграційному просторі розглядається як один із важливих факторів формування власної національної політики. Ця проблема й безпосередньо, й опосередковано знаходиться в площині національної безпеки України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Темі української еміграції, причинам її виникнення, наслідкам та можливостям стабілізації присвячено чимало праць вітчизняних учених, серед яких особливу увагу привертають дослідження А. Круглашова, М. Романюка, Е. Лібанової, Т. Лупула, Л. Лук'янової, О. Малиновської, В. Макара, І. Маркова та ін. [1; 4; 8; 9].

Постановка завдання. Метою статті є дослідження міграційних процесів в Україні за умов

економічної кризи та інтеграції до європейського простору, а також реалізації заходів державної міграційної політики щодо їх попередження і розв'язання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стрімка активізація міжнародної мобільності населення України, що відбувається за умов глобалізації та наростання інтенсивності світових міграцій, висуває актуальну проблему – регулювання міграційних процесів, надання їм організованого, безпечного та неконфліктного характеру.

Виходячи зі свого географічного положення та особливостей соціально-економічного розвитку, а також розвитку ринку праці і рівня заробітної плати в країні, Україна є активним учасником міжнародних економічних процесів і однією з найбільших країн – донорів робочої сили в Європі. В умовах соціально-економічної кризи роль трудових міграцій як джерела зниження напруги на місцевих ринках праці істотно зростає.

Щодо загальних показників міграції, то, за даними офіційної статистики, за часи незалежності в результаті міждержавної міграції Україна втратила більше ніж 500 тис. осіб. У перші роки розпаду Радянського Союзу відбувається активний міграційний обмін між його колишніми республіками. На початку цього періоду, в 1991–1992 рр., в Україні спостерігався найбільший за всю її післявоєнну історію міграційний приріст, тоді як наступні роки (аж до середини 2000-х) характеризувалися масштабною еміграцією (рис. 1).

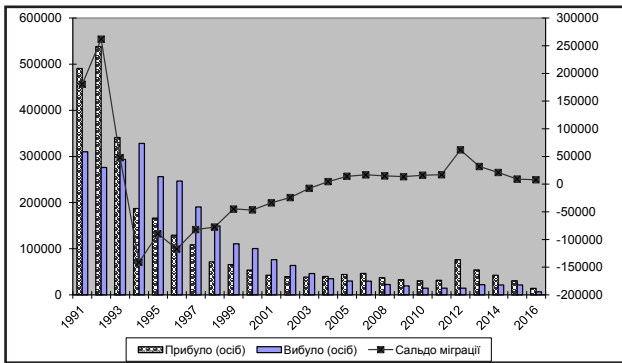

Рис. 1. Міграційний рух населення України (1991–2016 рр.)

Джерело: складено за [2]

За роки державної незалежності в період реформування економіки і трансформації всієї соціально-економічної системи, а також у зв'язку з демократизацією суспільного життя, економічною кризою і падінням життєвого рівня переважною більшістю населення країни характер, обсяги, склад і спрямованість внутрішніх і зовнішніх міграційних потоків зазнали істотних змін і набули нового значення [1].

Ці зміни полягають у тому, що скоротилися до мінімуму обсяги щоденних потоків трудової мятникової міграції, практично припинився масовий відтік сільських жителів у міста, а натомість має місце часткова переорієнтація міграційних потоків населення з міських поселень у сільську місцевість. У десятки разів зросли обсяги сезонної трудової міграції та зовнішніх трудових поїздок за кордон.

Складними і дуже часто взаємопов'язаними є проблеми зовнішніх міграцій населення України у цілому та її регіонів зокрема. За роки державної незалежності можна виділити три основні періоди міждержавних міграційних переміщень населення: 1991–1993 рр.; 1994–2004 рр.; 2005–2015 рр.

Проблемою українського ринку праці є надмірна трудова еміграція (за різними оцінками, від 2 до 7 млн. осіб). Близько 80% трудових емігрантів працюють за кордоном нелегально, хоча із 13 країнами світу Україна підписала двосторонні міждержавні угоди щодо працевлаштування емігрантів, а з 15-ма ведуться переговори.

Зауважимо, що Концепція державної міграційної політики України спрямована на забезпечення ефективного державного управління міграційними процесами, створення умов для сталого демографічного та соціально-економічного розвитку держави, підвищення рівня національної безпеки шляхом запобігання виникненню неконтрольованих міграційних процесів та ліквідації їх наслідків, узгодження національного законодавства у сфері міграції з міжнародними стандартами, посилення соціального та правового захисту громадян Укра-

їни, які перебувають або працюють за кордоном, дотримання принципів захисту інтересів України, а також те, що становить загрозу національній безпеці країни: нелегальна міграція; загострення демографічної кризи; від'їзд за межі України вчених, фахівців, кваліфікованої робочої сили [3].

До розв'язання проблеми регулювання трудової міграції населення за кордон необхідно залучати і приватні агентства та організації, що здійснюють експорт робочої сили, забезпечивши контроль над їхньою діяльністю Державної міграційної служби.

Доцільним є внесення змін до двосторонніх угод з основними країнами-реципієнтами щодо розширення міграційних квот, визначити ступінь їхньої дієвості й ефективності в регулюванні трудової міграції, а з рештою країн укласти такі угоди. Наявність цих угод та внутрішніх нормативно-правових документів, а також інші заходи міграційної політики дадуть змогу ефективніше регулювати трудові міграційні процеси, стримувати нелегальну міграцію, зберегти висококваліфікований трудоворесурсний потенціал, забезпечивши йому надійний соціальний захист, і водночас поповнити державний бюджет країни.

Велике значення для налагодження ефективних міграційних потоків має співробітництво з МОМ, членами якої є 46 держав і яка за 40 років своєї діяльності брала участь у долях майже 5 млн. осіб. Ця організація забезпечує впорядковану і планову міграцію, має сформовану організаційну структуру, веде обмін досвідом і надає потенційним мігрантам і державним організаціям інформацію щодо ситуації на ринку праці тієї чи іншої країни, у тому числі щодо професій, кваліфікацій, умов найму [4].

Серйозною соціально-економічною проблемою у сфері міграції є розроблення системи виплати пенсій під час роботи за кордоном, а також уніфікація пенсійного законодавства у цілому. Україна досі не уклала відповідних двосторонніх угод навіть із країнами СНД. Окрім того, для правового забезпечення міждержавної міграції Україна має приєднатися до міжнародних угод, конвенцій із цивільного та кримінального права, медичного обслуговування, страхування [5].

А втім, тут потрібно зважати на той факт, що політика західних країн нерідко має кон'юнктурний характер.

Необхідний перехід до гнучкої міграційної політики передбачає, насамперед, створення спеціалізованих бірж праці, які б взяли на себе посередницькі функції під час наймання українських громадян для роботи за кордоном, відповідали б за забезпечення їх інтересів на зарубіжних ринках праці, вибирали місця праці, укладали контракти (індивідуальні і колективні), гарантували дотримання зобов'язань сторони, що приймає. Аби запобігти обману українських громадян

та їхній дискримінації, доцільно було б одночасно зі створенням спеціалізованих бірж праці з міжнародною сферою діяльності заборонити і поставити під суворий міжнародний контроль усіляку іншу посередницьку діяльність із наймання наших громадян за кордоном, влаштовану недобросовісною рекламою, ця діяльність стимулює міграційні очікування і часто обертається незаконною торгівлею «живим товаром» із порушенням прав особистості [7].

І ще одна проблема: щоб бути конкурентоспроможним, мігрантові необхідно знати мову країни, в яку він в'їжджає. Дослідження показують, що тільки 1% серед бажаючих працювати за кордоном за контрактом тією чи іншою мірою володіє іноземною мовою. І тут держава також може надати допомогу, організувавши спеціальні курси для тих, хто виїжджає працювати за кордон.

Після приєднання України до Європейської конвенції з прав і основних свобод людини, яка встановлює, зокрема, право громадянина залишати рідну країну, у тому числі й для працевлаштування, постала нагальна потреба у тому, щоб виробити необхідні правові гарантії захисту інтер-

есів тих, хто перебуває на роботі за кордоном. Такі гарантії можуть бути забезпечені або приєднанням до багатосторонніх міжнародних угод з укладенням двосторонніх договорів стосовно трудової еміграції, або шляхом удосконалення відповідного внутрішнього законодавства.

Після підписання у повному обсязі та ратифікації Європейської соціальної хартії наступним кроком може стати приєднання до Європейської конвенції про правовий статус працівників-емігрантів (1977 р.), яку на разі підписали й ратифікували вісім країн – членів Ради Європи (Франція, Італія, Нідерланди, Норвегія, Португалія, Іспанія, Швеція, Туреччина), і підписали, але ще не ратифікували Бельгія, Греція, Люксембург, Німеччина.

Разом із тим можна вважати передчасним приєднання України до Конвенції ООН про захист прав усіх працівників-мігрантів і членів їхніх сімей (1990 р.), яку підписали лише 12 країн, що розвиваються. За наявних умов наші громадяни не можуть скористатися передбаченим у цьому документі механізмом захисту, бо основні потоки трудової міграції з України спрямовані до розвинутих індустріальних країн [6].

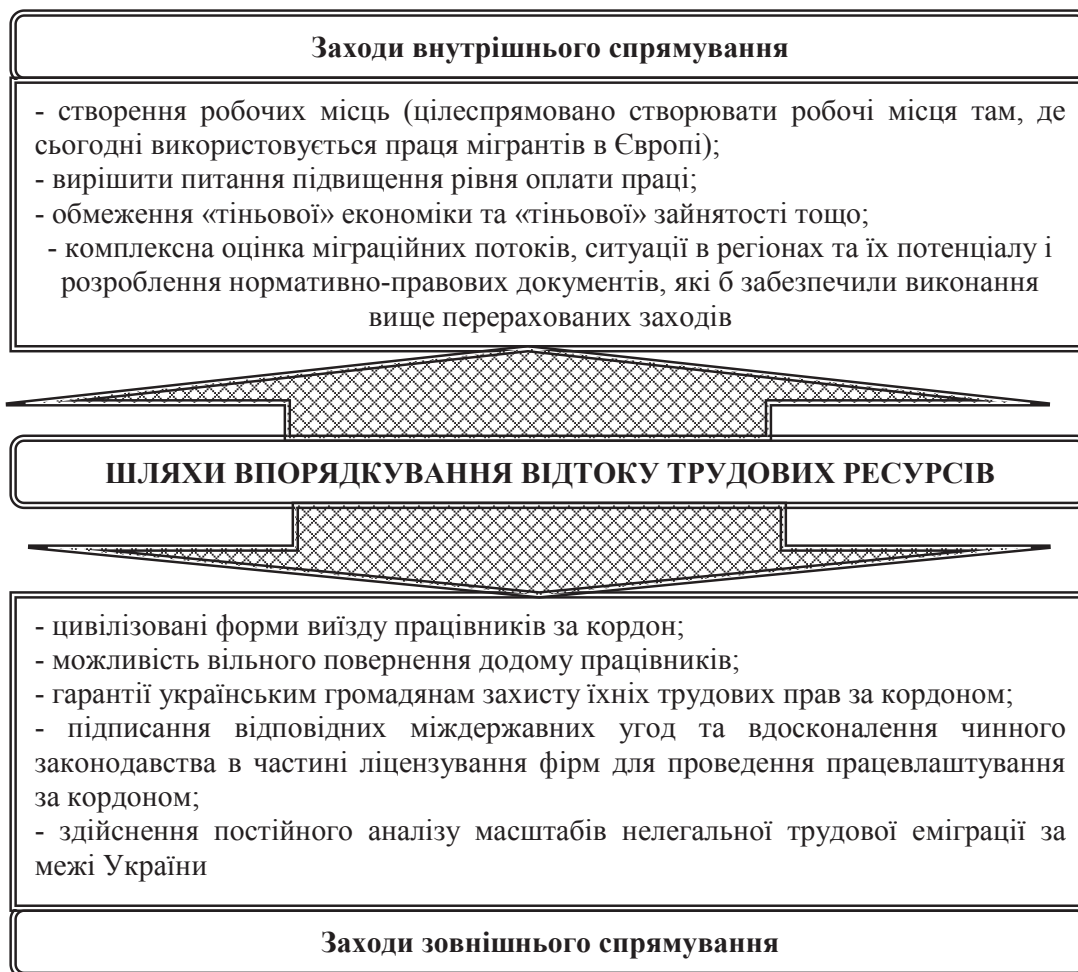

Рис. 2. Шляхи впорядкування відтоку трудових ресурсів

Джерело: складено за [6]

Головні шляхи вирішення проблеми міграції в Україні, які включають у себе заходи внутрішнього і зовнішнього спрямування, відображено на рис. 2.

Сьогодні також особливою актуальністю вирізняються проблеми щодо здійснення заходів з облаштування та працевлаштування вимушених переселенців з анексованого Криму, Донецької та Луганської областей, охоплених гібридною війною, підтримки українців, що проживають у країнах СНД, Балтії та далекого зарубіжжя, врегулювання статусу кримськотатарського народу, співпраці з міжнародними організаціями у протидії і боротьбі з нелегальною міграцією, облаштування кордонів, приведення українського міграційного законодавства у відповідність до вимог міжнародних норм і принципів міграції, врегулювання інтенсивних потоків зовнішньої трудової міграції, соціального та правового захисту українських громадян, які працюють за кордоном, і попередження впливу інтелектуального потенціалу.

Зазначимо, що вирішальна роль у регулюванні трудових міграційних процесів як загалом в Україні, так і в її регіонах належить управлінню соціально-економічними факторами, тобто такими умовами життя і трудової діяльності людей, які можуть змінюватися в результаті перерозподілу коштів держбюджету, фонду заробітної плати, суспільних форм споживання. За нинішніх умов міграційна політика держави має досить ретельно відстежувати міграційні процеси, їх сучасні тенденції й явища, оперативно реагувати на зміни та контролювати їх для підпорядкування загальнонаціональним і регіональним інтересам, особистим потребам мігрантів та у цілому сприяти забезпеченню національної безпеки України.

Висновки з проведеного дослідження.

Сучасний світ постає сьогодні як складне полісистемне утворення, що динамічно розвивається. Глобалізація призвела до активізації всіх форм міжнародної взаємодії і, зокрема, поставила на новий щабель таку форму, як еміграція робочої сили, яка виступає важливим складником міжнародних економічних відносин.

Отже, швидка інтенсифікація міжнародних міграційних процесів, про що свідчать цифри Міжнародної організації праці (у 2015 р. у всьому світі налічувалося 244 млн. міжнародних мігрантів, а

у 1990 р. – 154,2 млн.), разом з урізноманітненням складу міграції, її характеру та напрямів перетворила це явище на одне з найбільш визначальних для сучасного людства. Хоча переміщення людей були завжди присутні в історії цивілізацій, міграційні процеси ніколи раніше так масштабно не впливали на економіку, політичне та соціальне життя, культурну сферу і країн-реципієнтів, і країн-донорів.

Із кожним роком чисельність українських мігрантів збільшується. Україна по праву вважається однією з найбільших країн – донорів трудових ресурсів. Проблема полягає у тому, що в нашій державі не ведеться статистика щодо реальної кількості українських громадян, які працюють за кордоном. Немає також реальних даних щодо обсягів міграції. Це спотворює картину міграційних процесів в Україні, унеможлиблює ефективне їх регулювання і потребує більшої уваги уряду на цю проблему, що й визначає перспективи подальших досліджень.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Smutchak Z. Migratory Threats to National Security of Ukraine: Current Challenges and Ways of Regulation. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2016. Vol. 2. № 3. С. 107–112.
2. Державна служба статистики України. URL: www.ukrstat.gov.ua/.
3. Про Концепцію Державної міграційної політики: Указ Президента України № 622/2011 від 30.05.2011. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/622/2011>.
4. Лук'янова Л.М. Проблеми і перспективи розвитку зовнішньої трудової міграції в Україні. URL: http://zbirnuk.bukuniver.edu.ua/issue_articles/10_1.pdf.
5. Румянцев А.П. Міжнародна економіка. К.: МАУП, 1999. 104 с.
6. Сухоруков А. Проблеми міграційних процесів України. *Економіка України*. 2003. № 8. С. 26–33.
7. Україна і світове господарство: взаємодія на межі тисячоліть / А.С. Філіпенко, В.С. Будкін та ін. К.: Либідь, 2002. 470 с.
8. Малиновська О.А. Політика сусідніх країн щодо співвітчизників як інструмент поповнення людських ресурсів: виклики та уроки для України. *Стратегічні пріоритети*. 2013. № 3(28). С. 138–146.
9. Зовнішні трудові міграції населення України / за ред. Е.М. Лібанової, О.В. Позняка. К.: РВПС України НАН України, 2002. 206 с.